

Н.Б. Кащена, канд. екон. наук

О.В. Цуканова, канд. екон. наук

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВА

Систематизовано процедури аналізу виробничих запасів підприємств промисловості, визначено мету, напрями та послідовність його проведення. Запропоновано багаторівневу модель залежності матеріалоємності від чинників, що її визначають.

Систематизированы процедуры анализа производственных запасов предприятий промышленности, определена цель, направления и последовательность его проведения. Предложена многоуровневая модель зависимости материалоёмкости от определяющих ее факторов.

Systematized procedures for analysis in inventories of industrial enterprises, the aim, direction and consistency of its holding. We propose a multilevel model of dependence in material returns to its defining factors.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах ефективність функціонування промислових підприємств на товарному ринку залежить від якості управління ними і збільшення обсягів діяльності. Необхідною умовою виконання завдань зі збільшення обсягів виробництва продукції, зниження її собівартості, зростання прибутку й рентабельності є повне і своєчасне забезпечення підприємства сировиною і матеріалами необхідного асортименту та якості, що являють собою предмети праці та матеріально включаються в склад новоствореної продукції. Їх слід розглядати, як необхідну умову безперебійного функціонування та один із основних показників доцільності вкладення і використання засобів у виробництво та реалізацію продукції. Вирішення проблем ефективного управління виробничими запасами підприємства неможливо без всебічної оцінки їх наявності та ефективності використання, а це в свою чергу, потребує дієвих методик аналізу.

Отже, необхідність обґрунтування ефективних управлінських рішень з раціонального використання виробничих запасів обумовлює доцільність наукових досліджень щодо методики аналізу виробничих запасів та її подальшого удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії та практики аналізу виробничих запасів підприємств промисловості

посідають значне місце в наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів: М.Г. Чумаченко, М.А. Боллоха, В.З. Бурчевського, М.І. Горбатов, Ф.Ф. Бутинця, Є.В. Мниха, С.З. Мошенського, О.О. Олійник, Н.С. Барабаш, Є.К. Бабець, М.І. Горлова, С.О. Жукова, Л.М. Чернелевського, Н.В.Тарасенко, Н.П. Любушина, В.Б. Лещевої, В.Г. Д'якової, М.І. Баканова, А.Д. Шеремета, В.А. Чернова, Т.М. Усікова, Л.А. Сошникової та ін. Аналіз опублікованих з даної теми праць, теоретичних концепцій і практичних розробок дозволяють зробити висновок, що в економічній літературі:

- 1) не конкретизована мета аналізу виробничих запасів;
- 2) відсутня єдність думок авторів стосовно напрямів аналізу і послідовності реалізації аналітичних процедур;
- 3) не конкретизована система оціночних показників. Доволі часто наводиться лише перелік показників, який не пов'язується з конкретним етапом аналізу;
- 4) не приділяється уваги доцільності використання сировини і матеріалів, палива, енергії на підприємствах окремих галузей господарювання.

Наведене вище свідчить про те, що багато питань з аналізу наявності та ефективності використання виробничих запасів підприємств промисловості потребують більш глибокого вивчення та удосконалення на базі системного підходу.

Мета та завдання статті. Метою статті є подальший розвиток методики аналізу виробничих запасів.

Для досягнення мети дослідження визначено наступні завдання:

- уточнення мети та напрямків проведення аналізу виробничих запасів підприємств промисловості;
- визначення послідовності здійснення оцінки матеріальної забезпеченості виробничого процесу та ефективності використання виробничих запасів;
- удосконалення методики факторного аналізу матеріалоемності.

Вклад основного матеріалу дослідження. Нагальним і завжди актуальним завданням ділового життя є ефективне управління виробничими запасами, яке полягає у визначенні потреб в запасах, оптимізації їх складу і структури, підвищення ефективності використання сировини, матеріалів і господарської діяльності підприємства в цілому. Важливу роль у вирішенні проблем менеджменту виробничих запасів підприємств промисловості відіграє поліпшення організаційного забезпечення і подальше вдосконалення

методики їх аналізу, зокрема визначення мети, напрямів та завдань аналізу.

На нашу думку, метою аналізу виробничих запасів є пошук внутрішніх потенційних можливостей (резервів) раціонального їх використання, зростання обсягів виробництва і прибутку. Останнє можливо за умови зниження собівартості виробництва.

Задля ефективної реалізації окресленої мети необхідна детальна оцінка стану і використання виробничих запасів за наступними напрямками:

- оцінка матеріальної забезпеченості процесу виробництва підприємства сировиною і матеріалами;

- оцінка ефективності використання виробничих запасів.

У рамках кожного з напрямів аналізу пропонуємо реалізувати завдання щодо:

- визначення ступеня виконання плану і динаміки розвитку показників за загальним обсягом, складом, структурою та асортиментом;

- виявлення причин зміни показників і їх кількісного вимірювання;

- оцінки впливу чинників, пов'язаних зі зміною виробничих запасів, на обсяги виробництва і реалізації продукції, собівартість виробництва і прибуток;

- пошуку внутрішніх резервів зростання обсягів виробництва за рахунок поліпшення використання сировини і матеріалів.

Отже, в загальному вигляді методику аналізу виробничих запасів промислових підприємств можливо представити у вигляді схеми, поданої на рис. 1.

Доволі важливим етапом аналізу виробничих запасів є оцінка впливу чинників на зміну показників ефективності використання матеріальних ресурсів у виробництві (матеріаловіддачі чи матеріалоемності).

Традиційно факторний аналіз матеріалоемності здійснюється на підставі кратної моделі залежності від змін обсягу матеріальних витрат на виробництво продукції та самого обсягу виробництва [2; 3], яку на думку Ф.Ф. Бутинця, С.З. Мошенського та О.О. Олійник не можна розглядати як факторну систему [1, с. 347]. Ми цілком згодні з цим, і вважаємо, що при формуванні факторної системи матеріалоемності слід урахувувати чинники, які обумовлюють зміни обсягу виробництва та суми матеріальних витрат. Саме це дозволило нам побудувати багаторівневу факторну систему матеріалоемності, що надана на рис. 2.

Рисунок 1 – Структурно-логічна схема методики аналізу виробничих запасів підприємств промисловості

Рисунок 2 – Багаторівнева модель залежності матеріалоемності

Зауважимо, що кількісній оцінці на підставі методів детермінованого факторного аналізу підлягають лише чинники перших трьох рівнів. Що ж стосується чинників четвертого рівня, то для визначення їх впливу на зміну матеріалоємності доцільно використовувати методи економіко-математичного моделювання.

Як видно з рисунка 2, до чинників першого рівня, що визначають зміну матеріалоємності належить зміна матеріальних витрат на виробництво продукції та обсягу виробництва. Зростання матеріальних витрат призводить до росту матеріалоємності, що є небажаним за умов незмінності інших чинників, а збільшення обсягів виробництва продукції викликає зменшення матеріалоємності і свідчить про ефективне використання матеріальних ресурсів на виробництві. Вплив цих чинників на зміну матеріалоємності можливо обчислити за допомогою інтегрального методу. До чинників другого рівня, що визначають зміну матеріалоємності відносяться зміна матеріалоємності за прямими матеріальними витратами (сировиною і матеріалами) і зміна співвідношення всіх матеріальних та прямих матеріальних витрат. Для дослідження впливу цих чинників на зміну матеріалоємності вважаємо доцільним використовувати логарифмічний метод. Факторами третього рівня, що впливають на зміну матеріалоємності продукції, є: структура продукції; рівень матеріальних витрат на окремі вироби; ціни на матеріальні ресурси; відпускні ціни на продукцію. Вплив цих чинників на зміну матеріалоємності слід досліджувати методом повних ланцюгових підставлень.

Узагальнена характеристика факторного впливу на зміну матеріалоємності виробництва продукції за даними ТОВ «Злато» наведена в таблиці.

На підставі зроблених розрахунків можна зробити висновок, що за досліджуваний період порівняно з минулим роком матеріалоємність ТОВ «Злато» знизилась на 9 грн/тис. грн продукції. Ця зміна виникла за рахунок наступних чинників:

1) збільшення обсягу виробництва продукції на 1499,6 тис. грн обумовило зменшення матеріалоємності на 8,89 грн на одну тисячу гривень продукції;

2) зменшення матеріальних витрат на 86 тис. грн призвело до зниження матеріалоємності на 0,11 грн/тис. грн продукції, що є позитивним моментом у діяльності підприємства;

3) збільшення матеріалоємності за прямими матеріальними витратами на 20,9 грн/тис. грн продукції обумовило зменшення матеріалоємності на 8,84 грн/тис. грн продукції;

4) коефіцієнт співвідношення загальних і прямих матеріальних витрат порівняно з минулим роком знизився на 0,0897 відсоткових пункти, що вплинуло на зменшення матеріалоемності на 0,16 грн/тис. грн продукції.

Таблиця – Узагальнення впливу чинників на зміну матеріалоемності ТОВ «Злато» (грн/тис.грн)

№ з/п	Чинник	Умовні позначення	Зміна чинника	Вплинули на зміну матеріалоемності у бік	
				зменшення	підвищення
<i>1. Чинники першого рівня</i>				$MM = \frac{MB}{B}$	
1.1	Матеріальні витрати	<i>MB</i>	-86	-0,11	-
1.2	Обсяг виробництва	<i>B</i>	+1499,6	-8,89	-
<i>Усього</i>				-9	-
<i>Разом</i>				-9	
<i>2. Чинники другого рівня</i>				$MM = MM_{np} \times K_{mzп}$	
2.1	Матеріалоемність за прямими матеріальними витратами	<i>MM_{np}</i>	+20,9	-8,84	-
2.2	Коефіцієнт співвідношення загальних і прямих матеріальних витрат	<i>K_{mзп}</i>	-0,0897	-0,16	-
<i>Усього</i>				-9	-
<i>Разом</i>				-9	
<i>3. Чинники третього рівня</i>				$MM = \frac{\sum(q_i \times MB_i \times C_{CM_i})}{\sum(q_i \times p_i)}$	
3.1	Структура продукції	<i>q_i</i>			131,1
3.2	Матеріальні витрати на окремі вироби	<i>MB_i</i>		-110,19	
3.3	Ціни на матеріальні ресурси	<i>C_{CM_i}</i>	+57,6		0,27
3.4	Відпускні ціни на продукцію	<i>C_i</i>	+54,018	-0,26	
<i>Усього</i>				-110,45	131,37
<i>Разом</i>				+20,9	

Що стосується чинників третього рівня, які вплинули на збільшення матеріалоемності за прямими матеріальними витратами на 20,9 грн/тис. грн продукції, то слід відмітити, що зміна структури продукції вплинула на зміну матеріалоемності за прямими матеріальними витратами у бік підвищення на 131,1 грн/тис. грн. Прямі матеріальні витрати, обчислені за плановою калькуляцією, фактичним випуском та асортиментом продукції повинні скласти 38837,6 тис. грн, а склали лише 30137,3 тис. грн, тобто очевидно, підвищується частка менш матеріаломістких виробів. Оскільки, загальне відхилення обсягу виробництва не компенсується плановою калькуляцією, то це відхилення виникає за рахунок зміни цін на продукцію (+54,018) та зміни цін на матеріальні ресурси (+57,6). У результаті зростання цін на матеріальні ресурси матеріаломісткість за прямими матеріальними витратами збільшилась на 0,27 грн/тис. грн зростання продукції, а за рахунок відпускних цін на продукцію матеріалоемність за прямими матеріальними витратами знизилась на 0,26 грн/тис. грн продукції. На закінчення відзначимо, що, на підприємстві має місце поліпшення використання виробничих запасів.

Висновки. Ефективне управління виробничими запасами за сучасних умов ведення бізнесу потребує науковообґрунтованого підходу до їх аналізу. Застосування систематизованої методики аналізу виробничих запасів в управлінні ними дозволить здійснювати всебічну оцінку забезпеченості виробництва матеріальними ресурсами та виявляти потенційні можливості підвищення ефективності їх використання задля забезпечення безперервного функціонування підприємства, збільшення обсягів виробництва та максимального задоволення потреб споживачів. Внесені нами пропозиції щодо удосконалення факторної системи матеріалоемності дозволять оперативно і без важких математичних обчислень дослідити вплив чинників на її зміну та визначити шляхи їх зменшення.

Список літератури

1. Мошенський, С. З. Економічний аналіз [Текст] : підручник для студ. екон. спец. вищих навч. закладів / С. З. Мошенський, О. В. Олійник ; за ред. Ф. Ф. Бугинця. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир : Рута , 2007. – 704 с.
2. Бондаренко, О. С. Сучасні моделі управління запасами промислових і торговельних підприємств / О. С. Бондаренко // Економіка і держава – 2006. – № 8. – С. 50–53.
3. Киба, Л. Порівняльна характеристика моделей керування виробничими запасами [Текст] / Л. Киба // Вісник Тернопільського державного економічного університету. Економічні науки. – 2006. – № 1. – С. 81–86.

Отримано 30.10.2011. ХДУХТ, Харків.
© Н.Б. Кашена, О.В. Цуканова, 2011.